

УДК 336.77.067

*Г. М. Шульженко, аспірант
ДВНЗ “Українська академія банківської справи НБУ”*

УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМ РИЗИКОМ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ

Стаття присвячена дослідженню проблеми управління кредитним ризиком як складової фінансової стійкості українських фінансово-кредитних установ.

Ключові слова: банківський ризик, кредитний ризик, фінансова стійкість, фінансова стійкість банку.

Постановка проблеми. Проблеми забезпечення та збереження фінансової стійкості банків постають на сьогодні як ніколи гостро. Тяжкі наслідки світової фінансово-економічної кризи 2008–2010 рр. виявили значні помилки менеджменту банків у рамках сформованої ними кредитної та резервної політики. Загроза розгортання другої хвилі фінансово-економічної кризи на сьогоднішній день, на жаль, виглядає реальністю. Особливої актуальності набувають питання управління банківськими ризиками, із яких кредитний ризик займає основне місце.

Практичні аспекти діяльності українських банків, особливо у докризовому періоді, демонструють недостатню занепокоєність управлінського складу вітчизняних комерційних фінансово-кредитних установ до можливості масового неповернення наданих кредитів, а, як наслідок, нарощування обсягів кредитної заборгованості в кредитному портфелі банків.

Разом з тим багато у чому сьогоднішня ситуація на фінансових ринках країни демонструє аналогічну ситуацію тій, що існувала у 2007 р., – поступове нарощування обсягів споживчого кредитування. Це зумовлює найбільшу загрозу виникнення проблеми масового неповернення кредитів, нестабільного курсу гривні, внаслідок чого населення починає у надвеликих обсягах переводити свої заощадження в іноземну валюту, що також сприяє розвитку кризових явищ в економіці; неадекватна депозитна політика банків, які на сьогоднішній день пропонують вкладати кошти під завищені відсотки. Все це вказує на необхідність вжиття рішучих та ефективних заходів для зниження кредитних і ринкових ризиків банків та підтримання їх фінансової стійкості, що і зумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання ризик-менеджменту банків знаходять значне відображення у роботах українських та зарубіжних вчених. Серед українських науковців особливої уваги

заслужують роботи В. Буряка, Т. Васильєвої, О. Васюренка, В. Вітлінського, В. Грушка, О. Дзюблюка, С. Козьменка, О. Лаврушина, С. Леоннова, Р. Набока, О. Пернарівського, Н. Подольчака Л. Примостки, І. Сала, Н. Хохлова, А. Чугунова та ін. Фундаментальні основи подальшого розвитку ризикології та ризик-менеджменту були викладені такими зарубіжними вченими, як Ф. Алєн, Х. Грюнінг, Х. Димакос, У. Деволд, Г. Кауфман, Г. Марковіц, Ф. Найт, Н. Мерфі, П. Роуз, Дж. Сінкі. Проте, незважаючи на значну кількість фундаментальних наукових робіт з цієї тематики, проблема мінімізації впливу кредитного ризику з позиції забезпечення та збереження фінансової стійкості комерційних банків в Україні не знаходить достатнього відображення в наукових дже-релах.

Мета статті – дослідження проблеми управління кредитним ризиком у контексті забезпечення та збереження фінансової стійкості комерційних банків України.

Викладення основного матеріалу. Банківські ризики стали на сьогоднішній день невід’ємною складовою практичної діяльності будь-якого банку. Мінливе фінансово-економічне середовище, що викликає коливання на фінансових ринках та ринках банківських послуг, зниження платоспроможності позичальників, помилки у правових аспектах діяльності банків, неправильно сформовані стратегії банків – все це є постійними загрозами нормальному функціонуванню банківських установ та поступової втрати ними своєї фінансової стійкості.

У переліку банківських ризиків, окрім кредитного, вченими-економістами прийнято виділяти і ряд інших: ринкові ризики (валютні, фондові, відсоткові); правові ризики; стратегічні; операційні ризики; ризики ліквідності тощо. Проте з великою впевненістю можна стверджувати, що більшість із них характеризує той факт, що частина з них (правові, стратегічні, операційні) є суто внутрішніми, тобто банк має можливість мінімізації їх впливу, застосовуючи для цього мінімальну кількість фінансових ресурсів та використовуючи лише внутрішні можливості. На противагу цьому інша частина банківських ризиків (валютні, фондові, відсоткові) є зовнішніми та залежать від того фінансово-економічного клімату, що склався в країні у певний час, тобто кожен банк не може певним чином вплинути на характер та силу впливу цих ризиків.

З цієї точки зору варто зазначити, що кредитний ризик, який прийнято розглядати в науковій літературі як ризик недоотримання банком можливих вигід від основної діяльності внаслідок неналежного, несвоєчасного та неповного виконання контрагентами, позичальниками, клієнтами свої зобов’язань перед банком, є доволі специфічним явищем. Це зумовлено тим, що, з одного боку, він є суто зовнішнім,

що зниження платоспроможності позичальників є результатом зовнішнього впливу економічного середовища, і тому банк не може цього змінити, з іншого – виникає ситуація, в якій вплив всіх зовнішніх ризиків на фінансовому стійкість банку відбувається через його клієнтську базу, що по своїй суті є внутрішнім джерелом впливу.

Саме на основі багатогранної природи свого впливу на фінансову стійкість комерційних банків кредитний ризик викликає найбільшого занепокоєння як у керівництва фінансово-кредитних установ, так і у їх менеджменту.

Специфічним для цього ризику є також підходи до його видової класифікації (табл. 1).

Таблиця 1 – Основні підходи до класифікації основних видів кредитного ризику

Автор [джерело]	Види кредитного ризику
<i>Класифікація кредитного ризику за функціональною характеристикою</i>	
Дж. Кейнс [5, кн. 4, гл. 11, підр. 4]	Юридичний ризик (ухилення від повернення кредиту). Ризик недостатнього забезпечення позики
Я. Благодир [1]	Кредитний індивідуальний ризик. Кредитний портфельний ризик. Кредитний ризик щодо банку-позичальника. Кредитний ринковий ризик. Кредитний балансовий ризик
В. Вітлінський Г. Великоіваненко Я. Наконечний та О. Пернарівський [3]	Кредитний ризик щодо позичальника. Кредитний ризик щодо способу забезпечення позики. Кредитний ризик щодо кредитної угоди. Зважений кредитний ризик. Портфельний кредитний ризик
О. Серебрякова [99]	Ризик непогашення кредиту. Ризик ліквідності. Ризик забезпечення кредиту. Діловий ризик. Ризик кредитоспроможності позичальника. Валютний ризик. Процентний ризик. Інфляційний ризик
<i>Класифікація ризику за охопленням клієнтської бази банку</i>	
О. Притоманова [77]	Ризик конкретного позичальника. Ризик портфеля кредитних вкладень
Л. Бондаренко [2]	Індивідуальний кредитний ризик. Портфельний кредитний ризик
О. Криклій, Н. Маслак [6]	Індивідуальний кредитний ризик (ризик конкретного позичальника). Портфельний кредитний ризик (ризик портфеля)

На нашу думку, перший підхід саме і підтверджує багатогранну та неоднорідну природу кредитного ризику, однак такий підхід об'єднує в одному банківському ризику майже всі інші, що, на нашу думку, є дещо некоректним, оскільки він зміщує акценти у сутності самого кредитного ризику та не виправдано спрощує значення інших видів. При цьому другий підхід, що передбачає виділення лише двох типів кредитного ризику, найкращим чином розкриває його сутність.

Іншим досить важливим питанням при розгляді сутності кредитного ризику є вивчення причин його виникнення. На жаль, істинну природу появи кредитного ризику для банку встановити досить складно, зважаючи на той перелік факторів, що можуть спровокувати зниження платоспроможності та кредитоспроможності його клієнтів. Виходячи із цього, реальні втрати, що можуть бути наслідком впливу даного ризику, для фінансово-кредитної установи передбачити також доволі важко, оскільки повернення чи неповернення кредитів можна лише спрогнозувати, а не запланувати.

Водночас в економічній літературі прийнято виділяти чотири основні причини виникнення кредитного ризику комерційних банків (рис. 1).

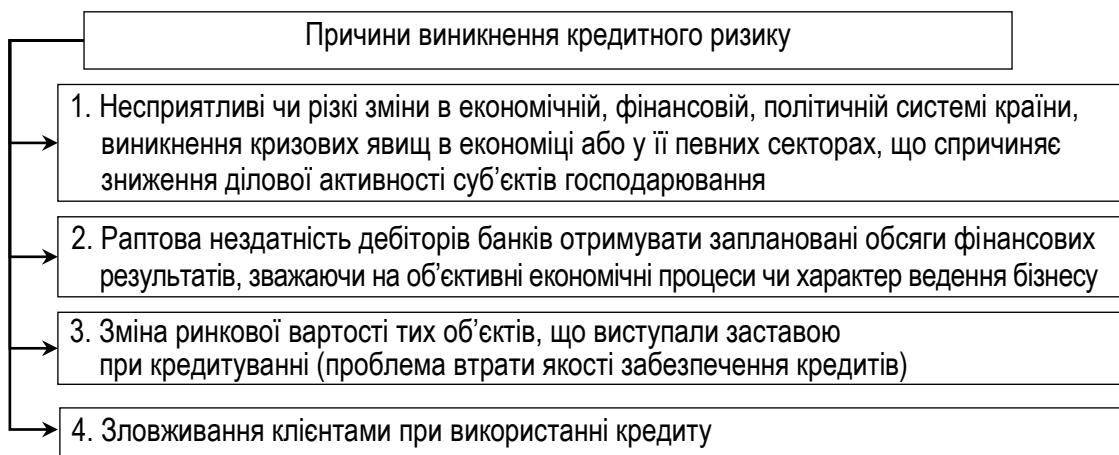

Рисунок 1 – Основні причини виникнення кредитного ризику для комерційних банків

У цьому контексті зазначимо, що:

- перша причина є найбільш широкою, але так чи інакше включає в себе інші, тому що вона є наслідком тих макроекономічних процесів, що відбуваються у певний проміжок часу в економічному, а відтак і фінансовому середовищі країни. Такі коливання можуть бути викликані як певними внутрішніми факторами – виникнення кризових явищ в ключових для країни секторах економіки, зміна кон'юнктури на національних товарних чи фінансових ринках, стан національної

валюти, що став наслідком впливу внутрішньодержавних процесів тощо, так і зовнішнім впливом – світові фінансово-економічні та політичні кризові явища, економічні бар'єри, ембарго, зміцнення іноземної валюти та зростання попиту на неї. Все це є першоджерелом появи кредитних ризиків для будь-якого комерційного банку;

- друга причина може бути наслідком першої, проте може виникати внаслідок впливу випадкових факторів – помилки при формуванні корпоративної стратегії підприємств; падіння платоспроможності чи банкрутство контрагентів; різкі коливання цін на сировину, матеріали; падіння попиту на вироблену підприємством продукцію чи надані послуги; помилки при реалізації інвестиційних проектів тощо. Варто зазначити, що, на відміну від першої причини, друга має деякий потенціал для прогнозування та нівелювання за умови реалізації в банку ефективної системи відбору інвестиційних проектів. Однак часто українські банки нехтують надійністю капіталовкладень задля більшої прибутковості, що ставить їх під загрозу можливого порушення фінансової стійкості;
- третя причина передбачає різке зниження цін на об'єкти застави, що в першу чергу стосується іпотеки та кредитів під рухоме майно. Разом з тим з великою впевненістю можна сказати, що цю причину можна вважати найбільш безпечною для банку з огляду на постійне зростання попиту населення та суб'єктів господарювання на рухоме чи нерухоме майно, що провокує зростання цін на них. Водночас світова фінансово-економічна криза 2008–2010 рр. продемонструвала різке падіння цін на ринку нерухомості, що могло стати причиною появи значних кредитних ризиків банків. Однак варто зазначити, що у докризовому періоді вартість житла, а відтак і іпотеки була надто завищена, тому обвал цін на даному ринку під час кризи був майже неминучим;
- вплив четвертої причини, що передбачає можливі зловживання або нецільовий характер використання отриманих у тимчасове розпорядження фінансових ресурсів також може бути мінімізованим самим банком за умови належної перевірки кредитної історії позичальників.

У цьому контексті ми вважаємо за доцільне розглянути також п'яту причину появи кредитного ризику комерційних банків. Це раптова одностороння зміна умов кредитних договорів комерційними банками. На жаль, у більшості випадків дана причина не визнається українськими банками, оскільки прийнято вважати, що перегляд кредитних угод передбачається в самих договорах та фактично є частиною банківського бізнесу.

Проте з впевненістю можна стверджувати, що саме ця причина несе в собі найбільшу загрозу втрати фінансової стійкості українськими банками, про що опосередковано свідчило поглиблення наслідків світової фінансово-економічної кризи.

Вплив основних факторів несприятливого зовнішньоекономічного середовища спровокував виникнення нестабільності майже в усіх секторах економіки країни, причому банки намагалися мінімізувати власні втрати та недоотримані вигоди за рахунок власних клієнтів, що вже постраждали від впливу кризових явищ. У результаті цього вплив на суб'єкти господарювання виявився двостороннім: з одного боку, вони зазнали втрат, що стали результатом їхньої основної діяльності, з іншого – зміна умов кредитних договорів призвела до того, що населення та підприємства повинні були відшкодувати банкам їх втрати. Це у свою чергу призвело до масового невдоволення політикою українських комерційних банків і спричинило нарощування обсягів проблемної заборгованості. Однак завдяки своєчасним, ефективним, хоча і непопулярним заходам Національного банку (мораторій на задоволення вимог кредиторів, введення тимчасових адміністрацій до найбільш проблемних українських фінансово-кредитних установ, майже повне припинення кредитування) банкрутства комерційних банків, а відтак і виникнення системної банківської кризи в Україні вдалося уникнути.

Виходячи з цього, виникає проблема у створенні та впровадженні банками України ефективних принципів управління кредитним ризиком. Проте, вивчаючи економічну літературу, зокрема [4; 8; 10; 11], можна зробити висновок про те, що методи управління кредитним ризиком, що пропонуються в них, мають загальний характер та відносяться до всіх банківських ризиків, а часто не враховують специфічних рис кредитного ризику.

Варто зазначити, що одним із найефективніших методів протидії можливому впливу кредитних ризиків є створення резервів під проблемну заборгованість. Однак даний метод є доволі непопулярним, оскільки фінансові ресурси, що можуть бути використані банками для нарощування обсягів активних операцій, перебувають у вигляді резервів і відповідно не приносять прибутку. Іншим методом попередження впливу кредитного ризику є страхування, однак, зважаючи на обсяги проведених банками кредитних операцій та порівнюючи із активами страхових компаній, ефективність даного методу в Україні на сьогоднішній день доволі незначна.

Таким чином, ми вважаємо, що для мінімізації можливих втрат банків під впливом кредитного ризику необхідною є розробка та впровадження відповідного комплексу превентивних заходів, до яких ми відносимо:

1) на рівні Національного банку:

- створення більш жорстких обмежень щодо максимальних розмірів кредитної угоди, виходячи із розміру самого банку;
- впровадження обов'язкового та більш жорсткого контролю за ризикованістю проведених банками операцій;
- забезпечення виконання банками певного, адекватного до конкретних економічних умов рівня резервів під активні операції. У цьому контексті має передбачатися не лише їх нарощування, але і зменшення, виходячи із економічного клімату країни;

2) на рівні банків:

- застосування більш прозорих та ефективних методик перевірки платоспроможності та кредитоспроможності позичальників;
- більш ґрунтовну перевірку кредитної історії кожного позичальника;
- пошук ефективного балансу між ризикованістю та прибутковістю інвестиційних проектів;
- запровадження більш дієвої системи їх відбору;
- відмова від так званих швидких кредитів.

Висновки. Кредитні ризики несуть в собі найбільшу небезпеку для комерційних банків у контексті забезпечення та збереження їх фінансової стійкості, тому впровадження нових, більш ефективних методів оцінки, управління, а відтак, попередження кредитних ризиків має стати пріоритетним напрямком розвитку банківської системи напередодні розгортання другої хвилі фінансово-економічної кризи. При цьому основною характеристикою, що має охоплювати ці методи, можна вважати превентивність їх впровадження та дії для попередження втрати банками своєї фінансової стійкості під впливом майбутніх світових кризових явищ.

Список літератури

1. Благодир Я. Я. Управління кредитними ризиками на основі удосконалення їх оцінки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.04.01 “Фінанси, грошовий обіг і кредит” / Я. Я. Благодир. – Львів : ЛНУ, 2006 – 24 с.
2. Бондаренко Л. А. Ризик-менеджмент кредитної діяльності комерційного банку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.08 “Гроші, фінанси і кредит” / Л. А. Бондаренко. – К. : КНЕУ, 2007. – 23 с.

3. Вітлінський В. Поглиблений кількісний аналіз кредитоспроможності позичальника як засіб зниження кредитного ризику / В. Вітлінський, Г. Великоіваненко, Я. Наконечний, О. Пернарівський // Банківська справа. – 1998. – № 6. – С. 45–49.
4. Грачева М. В. Риск-анализ инвестиционного проекта : учебник для вузов / под ред. М. В. Грачевой. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 351 с.
5. Кейнс Дж. М. Избранные произведения : пер. с англ. / [Кейнс Дж. М.] ; предисл., коммент. ; сост. А. Г. Худокормов. – М. : Экономика, 1993. – 543 с.
6. Криклій О. А. Управління кредитним ризиком банку : монографія / О. А. Криклій, Н. Г. Маслак. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2008. – 86 с.
7. Притоманова О. М. Моделювання кредитного ризику комерційного банку на основі нейронечітких технологій : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.03.02 “Економіко-математичне моделювання” / О. М. Притоманова. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2004. – 20 с.
8. Сердюкова И. Д. Управление финансовыми рисками / И. Д. Сердюкова // Финансы. – 1995. – № 12. – С. 6–9.
9. Серебрякова Е. А. Управление кредитными рисками коммерческого банка / Е. А. Серебрякова // Вестник СевКавГТУ. – 2003. – № 3(11). – С. 110–114. – Серия “Экономика”.
10. Тронин Ю. Н. Можно ли управлять рисками? / Ю. Н. Тронин // Банковские технологии. – 2000. – № 3. – С. 60–63.
11. Хохлов Н. В. Управление риском : учеб. пособие для вузов / Н. В. Хохлов. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 239 с.

Отримано 24.12.2012

Summary

The paper is devoted to the problem of credit risk management as a component of financial stability of Ukrainian financial institutions.